

KIPOVI ALESSANDRA VITTORIJE ZA TROGIRSKU KATEDRALU

Vanja Kovačić

UDK 73.034.5 (497.5 Trogir) "15"

73 Vittoria, A.

Izvorni znanstveni rad

Vanja Kovačić

Ministarstvo kulture

Konzervatorski odjel u Splitu

U prilogu se obrađuju davno atribuirani kipovi Alessandra Vittorije izradeni 1559. god. za renesansnu kapelu trogirске katedrale koja je poslije posvećena sv. Ivanu, trogirskom biskupu. Kipovi su vjerojatno 1669. god. prebačeni na vrh zvonika katedrale prilikom njegove obnove. Analiziraju se i srebrni kipovi dvaju evanđelista nastali pod direktnim Vittorijinim utjecajem, ostavina kardinala Vidmana za trogirsku kapelu.

U vizitaciji trogirskog biskupa Didaka Manole iz 1756. godine objavljen je kratki izvod iz regesta troškova za nabavu četiriju kipova koji su nedostajali kapeli sv. Ivana Trogirskog: *De anno tandem 1559 Joannes Victorius Operarius providit quatuor statuas deficiente in Capella pro L. 1252:8, idest pro L. 313:2 pro qualibet.*¹ Narudžba je trebala zaokružiti izvorni program renesansne kapele koji je ranije određen detaljnim opisom i crtežom s figurama dvanaest apostolskih prvaka u nišama. Giorgio Vasari je pišući 1568. o mletačkom kiparu Alessandru Vittoriji, dakle nepuno desetljeće nakon narudžbe, iznio vrijedan podatak o njegovu radu na kipovima apostola u trogirskoj katedrali. Kipovi su dosežali visinu od pet stopa, poput renesansnih monumentalnih kipova u trogirskoj kapeli, a Vasari izričito navodi da je autor poslao kipove u Dalmaciju: *Et in Dalmazia mandò, pure di pietra, quattro Apostoli nel Duomo di Traù, alti cinque piedi l'uno.*² Stoga je Cvito Fisković povezo isplatu za vrijeme službe operarija Ivana Vitturija s mladim, ali već uglednim kiparom mletačkog cinquecenta. Nakon što je pred gotovo pola stoljeća Kruno Prijatelj iznio atribuciju skulptura vrh zvonika trogirске katedrale Alessandru Vittoriji, ta je potvrda u znanstvenoj literaturi gotovo prešućena u svim novijim priložima o mletačkoj skulpturi cinquecenta.³

¹ C. FISKOVIĆ, *Opis trogirске katedrale iz XVIII stoljeća*, Split 1940, str. 44, 61.

² G. VASARI, *Le vite dei più eccellenti pittori scultori e architetti*, Trieste 1862, str. 1158.

³ K. PRIJATELJ, *Alessandro Vittoria e la Dalmazia*, "Arte Veneta", XII, Venezia 1958, str. 205-207; ID., *Barok u Dalmaciji*: Barok u Hrvatskoj, Zagreb 1982, str. 737-739. U kata-

Prilikom prvog dolaska u Veneciju 1544. godine Alessandro Vittoria ulazi u radionicu Jacopa Sansovina te pomaže pri obradi brončanih reljefa na kantariji Sv. Marka, a na arkadama Marciane izrađuje poluležeće likove riječnih božanstava. U vrijeme narudžbe skulptura za trogirsku kapelu Alessandro Vittoria već je afirmirani kipar i medaljer u Veneciji, a djeluje u krugu Padove, Verone i rodnog Trenta. Polovicom cinquecenta, nakon povratka u Veneciju, izvodi radove na urešu Marciane i izrađuje štukature na svodovima stubišta Duždeve palače, čime se potvrđuje kao dostojan nasljednik Sansovina. Međutim tek se 60-ih godina sve više emancipira kao samosvjestan umjetnik iziđavši iz sjene velikog učitelja. U prve samostalne radove ubraja se oltar kapele Grimani iz crkve San Sebastiano i oltar Montefeltro iz San Francesco della Vigna.⁴

Više od sedamdeset godina nakon izrade monumentalnih kipova Nikole Firentinca i Ivana Duknovića, trogirska crkva, na čelu s biskupom Kristoforom Nigrisom de Balistis, potakla je dovršenje velikog renesansnog projekta kapele katedrale, poslije posvećene sv. Ivanu. Plan dopune apostolskog zbora Trogirani su pokušali ostvariti u Veneciji. Ipak dosada nije zapažen ugovor za skulpture trogirске katedrale ni u kiparevom privatnom arhivu, koji se čuva u Državnom arhivu u Veneciji (ASV, *Monastero di San Zaccharia*, "Commissaria Vittoria"), niti u Kaptolskom arhivu u Trogiru.⁵

Kipovi su u 17. stoljeću, prilikom otvaranja novih prozora, uklonjeni iz niša kapele te su kao sveci-zagovornici uzdignuti na podanak završne piramide, na uglove atike zvonika. Trogirski povjesničar Pavao Andreis 1681. godine spominje dva Vittorijina kipa u kapeli blaženog Ivana u trogirskoj katedrali: ... *sono due statue degne di rimarco, una rappresenta S. Paolo Apostolo e l'altra S. Giovanni Evangelista, tutte e due condotte con sottile lavoro dal scultore Al. Vittoria*, iako u njegovo vrijeme kipovi već rese vrh zvonika.⁶ Zbog visine i nepristupačnosti mjesta tijekom proteklih godina nije bilo moguće detaljno analizirati kipove, pa su tek za vrijeme konzervatorskih radova na zvoniku 2000-2001. godine, kada je prvi put bilo moguće pregledati skulpture iz neposredne blizine, na bazama otkrivena djelomice sačuvana i na donjoj strani priklesana imena svetaca. Istarski kamen, kojim se Vittoria redovito koristio u monumentalnoj plastici, znatno je oštećen i izbrazdan pukotinama zbog dugogodišnjeg djelovanja atmosferilija i posolice koji

logu posljednje velike monografske izložbe održane godine 1999. u Trentu, kiparevu rodnom mjestu, pod nazivom *La bellissima maniera, Alessandro Vittoria e la scultura veneta del Cinquecento* - ne komentira se navod iz Vasarijeve biografije o slanju kipova za katedralu u Traù (=Traù).

⁴ L. FINOCCHI GHERSI, *Alessandro Vittoria*, Udine 1998; *La bellissima maniera, Alessandro Vittoria e la scultura veneta del Cinquecento* (katalog izložbe), Trento 1999; L. BACCHI, *La scultura a Venezia da Sansovino a Canova*, Milano 2000, str. 800-805.

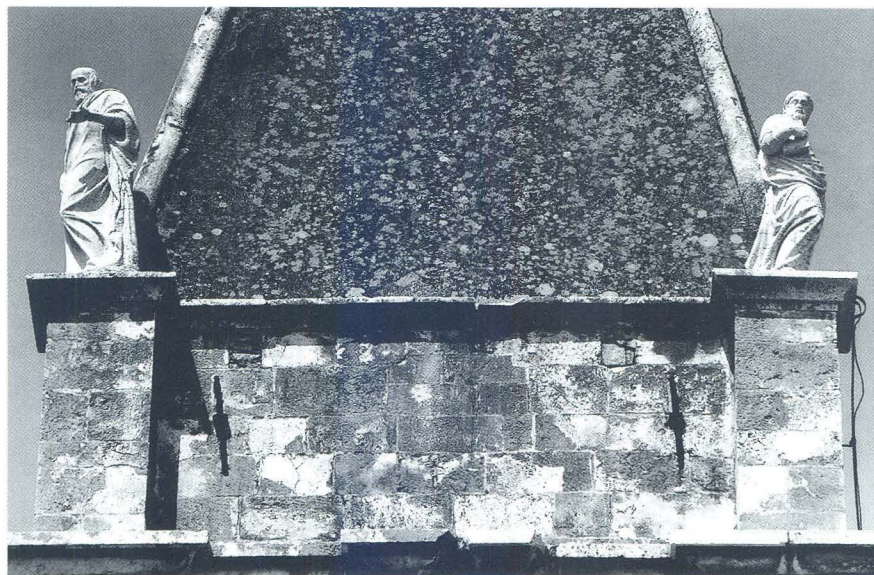
⁵ Tijekom istraživanja arhivske grade o Vittoriji Vittoria J. Avery nije utvrdila ugovore ili isplate koji se mogu dovesti u vezu s trogirskim kipovima. Stoga u svom korpusu uz trogirске apostole donosi relativne dokumente, poput ugovora za kapelu iz 1468. i Manolinu vizitaciju. Cfr. V. J. AVERY, *Documenti sulla vita e le opere di Alessandro Vittoria (c. 1525-1608)*, "Studi Trentini di Scienze Storiche", Sez. I, A. LXXVIII, Trento 1999, Supplemento, str. 39 [207].

⁶ P. ANDREIS, *Traslazione di San Giovanni vescovo di Traù fatta li 4 maggio l'anno 1681*, "Archivio storico per la Dalmazia", Anno II, Vol. IV, Ottobre 1927 - VI, fasc. 19, Roma 1927, str. 44.

Pogled na zvonik katedrale sv. Lovre u Trogiru

su rastočili površinski sloj kamena. Izvorna tekstura inkarnata sasvim je izjedena, izduženi prsti su stanjani ili nedostaju, a politura draperija pretvorena je u ispu-calu skramu. Stoga su u sklopu obnove zvonika sve četiri skulpture demontirane i zamijenjene kopijama, a originali muzealizirani u crkvi sv. Ivana Krstitelja.⁷

Kipovi sv. Mateja i sv. Jakova na istočnoj strani zvonika

Godine 1644. kapela se uređuje za preseljenje tijela sv. Ivana, te se izrađuje novi oltar a unutrašnjost barokizira polikromiranjem pločnika i otvaranjem prozora u po dvije niše na bočnim zidovima. Ta reinterpetacija u regulaciji priliva danjeg svjetla nužno je dovela do uklanjanja četiri Vittorijina kipa koji se svojom ekspresivnom gestom zasigurno nisu mogli uklopiti uz klasičnu monumentalnost renesansnih statua. Izmjena unutrašnjosti kapele s eliminiranjem manirističkih kipova provedena je za biskupa Pax Jordana koji je bio rodom iz Vicenze.⁸ Nije poznato je li biskup potaknuo ideju o premještanju kipova na uglove atike zvonika i tko je doradio tu smjelu zamisao utorivši rebra piramide u leđa apostola. Bilo je zasigurno više uzora koji su uzdigli slobodnostojeće figure na nebeskom fondu a stasali su u krugu Sanmichelija, Palladija i Scamozzija.⁹

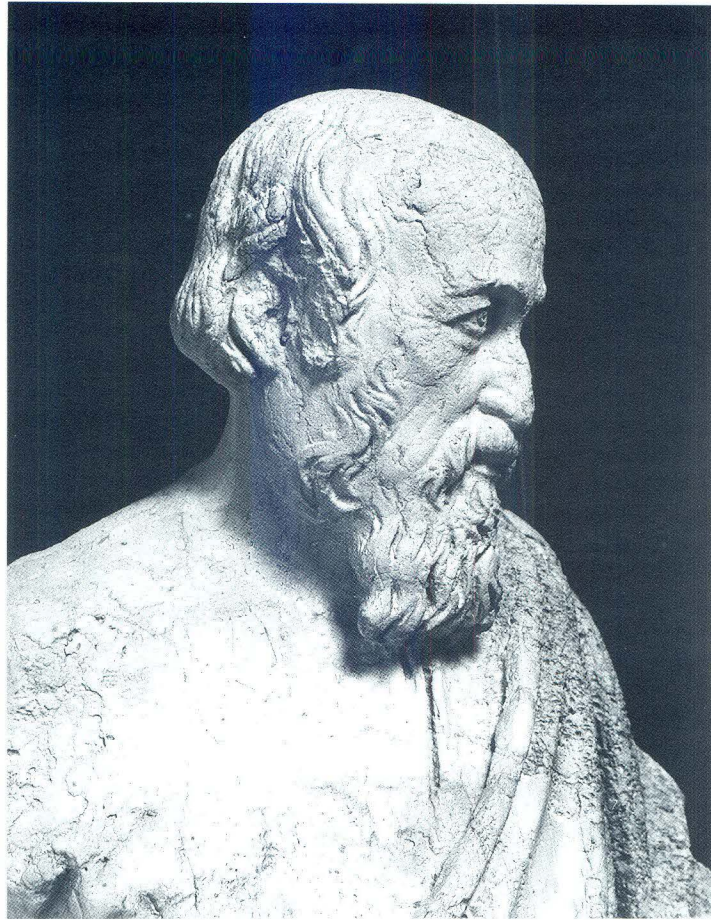
⁷ Kopije skulptura izradila je restauratorska radionica "Oblikovanje" iz Sesveta pod vodstvom akademskog kipara Milivoja Šegana. Restauratorske radove na kipu sv. Šimuna izvela je talijanska restauratorica Vanessa Minuto.

⁸ C. FISKOVIĆ, *op. cit.*, str. 42-43; I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, Split 1979, str. 1037.

⁹ Najčešće se na zvoncima postavljaju piramide u uglovima ili pak male edikule (ciboriji), a vrlo rijetko monumentalna skulptura. O slijedu radova i gradnji na zvoniku, posebice kroz cijelo 17. st., nedavno je izlagao kolega Radoslav Bužančić (u tisku u Spomenici K. Prijatelja).

Alessandro Vittoria, apostol Matej, zvonik trogirске katedrale

Profil apostola Mateja iz Trogira

Četiri kipa ikonografski upotpunjuju seriju apostola iz kapele sv. Ivana te ih možemo slijediti od sv. Mateja na jugoistoku, sv. Šimuna Zelota na jugozapadnom uglu, sv. Andrije na sjeverozapadu i sv. Jakova Mladeg na sjeveroistoku. Na ovalnoj bazi je ime sveca u kapitali umjesto Vittorijina autografa, a natpisi su većim dijelom oštećeni ili skraćeni prilikom preseljenja kipova vrh zadnjeg kata zvonika. Kipovi su izvorno rađeni prema narudžbi za nišu te im je sukladno tome i obrada leđa, a 110 godina poslije upotrijebljeni su u eksterijeru za uglovne skulpture zvonika, pa im je naknadno uklesan žlijeb za spoj s rebrom piramide. Promjena programa pretvorila ih je iz strogih likova u zatvorenoj ljušci kapele u skulpture otvorene

Pri tome je iznio dva značajna datacijska elementa: godinu 1669. koja je urezana na olovnoj kutijici vrh piramide i 1689. na grbu kneza Andree Bemba. Zalaganjem generalnog providura Antonija Priuli poduzeti su radovi na zvoniku koji je zbog udara groma, nakon Bokanićeve obnove, već niz godina bio u teškom stanju. Usp. Knjigu operarija katedrale, I. 465.

geste nad atikom zvonika u stavu dispute. Vitka, mršava figura u laganom raskoraku prikazuje sv. Mateja (194 x 67 cm) koji je, kao i sv. Ivan Evanđelista, jedini među apostolima ujedno i pisac Evanđelja. Nedostaje mu čitava lijeva podlaktica, nad kojom je preko ramena bio ogrnut plašt, dok desnom rukom zabačenom iza boka podržava knjigu. Lagano izvijena figura s osloncem na desnoj nozi, u polukretu s gornjim dijelom tijela, koncipirana je za frontalni pogled. Plašt prebačen preko lijevog ramena u blagim se naborima spušta do podnožja, diskretno naglašavajući oblik tijela. Desna ruka snažne muskulature s napetim žilama grčevito pridržava knjigu. U lijevoj je ruci izvorno mogao nositi vrećicu novca kao znak svoga zanimanja ili sjekiru kao atribut muke. Fizionomijske odlike čelavog starca s

Alessandro Vittoria, sv. Antun Opat, Venecija,
crkva S. Francesco della Vigna, oltar Montefeltro

brkovima poslužile su kao predložak za izradu kipa sv. Antuna na oltaru u S. Francesco della Vigna.¹⁰ Naime, sv. Matej jedini od trogirskih kipova ima potpuno sačuvana nos izdužena orlovskog oblika što ga Vittoria oblikuje i na mitološkim likovima staraca sa štukatura stubišta Marciane, koje završava oko

¹⁰ *La bellissima maniera, Alessandro Vittoria e la scultura veneta del Cinquecento*, Trento 1999, kat. 66. S. Sponza, str. 314-319.

1560. kao i na središnjem kipu sv. Antuna s oltara Montefeltro.¹¹ Nabori su odjeće pojednostavnjeni u velike glatke plohe koje slijede anatomiju i za razliku od drugih likova, kod kojih preklapanje smjerova draperije naglašava pokret, ovdje tanki lomovi stvaraju dojam mekoće i statičnosti lika. Na košulji je vidljiv izrez vrata s prorezom, a podizanjem rukava desna je ruka razgolićena. U oblikovanju lica kipar pokazuje sklonost detaljnoj obradi očiju s naglašenim obrvama i borama sa strane. Desno je uho većim dijelom odlomljeno, dok lijevo pokriva kosa. Na ovalnoj bazi s jednostavnom profilacijom ostatci su svečeva imena u klasičnoj kapitali: MATHEVS.

Prilikom demontaže kipa iz njegova ležišta na vijencu atike zvonika pronađen je bizaran detalj. Naime, kada je sredinom 17. st. kip sv. Mateja reutiliziran iz interijerne skulpture u skulpturu na otvorenom, u ležište je umjesto suvremene kovanice ubačen brončani rimski novčić kovan za Konstancija Klora krajem III. st.¹² Teško je proniknuti u motive koji su potaknuli nepoznatog klesara na poigravanje stoljećima. Vjerujemo da nije bio poznavatelj antičke numizmatike već je u liku zemaljskog tetrarha okrunjenog zrakama prepoznao sveca sa svetokrugom pa je položio tu sićušnu popudbinu kao zavjetnu medaljicu na spomen prenošenja kipova apostola.

Novac Konstancija I. Klora, kraj III. st. iz ležišta kipa apostola Mateja

Među likovima apostola sa zvonika trogirске katedrale posebice se ističe impozantna figura sv. Šimuna Zelota (194 x 65 cm). Prikazan je kao starac duge brade u maniri brojnih Vittorijinih kipova kao što su skulptura sv. Jeronima iz S. Maria dei Frari i kip sv. Zakarije, zrcalne verzije Šimuna, na pročelju istoimene

¹¹ L. FINOCCHI GHERSI, *op. cit.* (4), sl. 90.

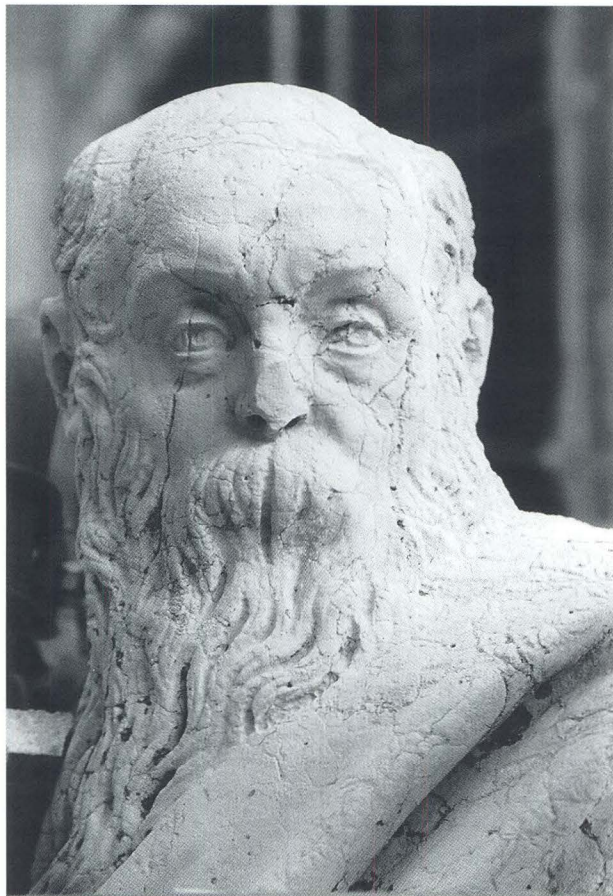
¹² Konstancije I. (Klor), 293-306. Av.: FL VAL CONSTANTIVS NOB CAES - njegovo poprsje sa zrakastom krunom u plaštu desno. RV.: CONCORDIA MI-LITVM. u sredini KB, u odsječku točka - princ, u vojnoj odori, stoji nadesno okrenut i prima Viktoriju na kugli od Jupitera nalijevo okrenutog i oslonjenog na skeptar. RIC 14a, frakcija radijata, kovao Konstancije Klor u kovnici Kizik 295-296. god. Zahvaljujem na ljubaznoj pomoći gospodi Zdenki Dukat, višoj muzejskoj savjetnici iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.

Alessandro Vittoria, apostol Šimun, zvonik trogirске katedrale

crkve.¹³ Istu tipologiju slijedi u modeliranju malih bronzi s mitološkim božanstvi-

ma Neptunom i Jupiterom.¹⁴ Već i za Vittorijina učitelja Sansovina uzor za sve bradate likove bio je Michelangelov Mojsije s grobnice Julija II, pa je on ostao gotovo arhetipska figura i za mlađe kipare. Duga brada koja u valovitim pramenovima pada na grudi odaje dostojanstveni patricijski izgled. Apostol je okrenut

Detalj lica apostola Šimuna iz Trogira

nalijevo a snopovi čuperaka brade na grudima ostaju paralelni s koso prebačenim plaštom. Široki plašt visi preko ruke i ramena stvarajući dojam dubokih rukava plemićke odore. Lik je u stavu uravnoteženoga kontraposta, s iskorakom desne

¹³ A. VENTURI, *Storia dell'Arte Italiana*, La Scultura del Cinquecento, X/III, Milano 1939, sl. 71; M. LEITHE-JASPER, *Alessandro Vittoria e la scultura del suo tempo a Venezia: "La bellissima maniera" ...*, Trento 1999, str. 30, sl. 16; *Tesori della Croazia restaurati da Venetian Heritage Inc.* (katalog izložbe), Alessandro Vittoria (1525-1608), 25. San Simone, Venezia 2001, str. 86.

¹⁴ L. PLANISCHIG, *Venezianische Bildhauer der Renaissance*, Wien 1921, sl. 497, 502.

noge uz koju se u snopovima spušta plašt s valovitim kadencama na rubu. Serpentinasti rast figure kipar ostvaruje pružanjem lijeve ruke prema naprijed, kojom Šimun pridržava zavijeni kraj svitka. Desnom rukom na boku podiže plašt te ujedno drži kraj trake-svitka bez tragova natpisa. Na bazi kipa urezani su gornji krajevi slova imena SIMON. Premda je desna ruka dosta oštećena, lijeva je znalački oblikovana s raširenim prstima i napetim žilama. Sukladno programu kapele, skulptura predstavlja Šimuna apostola, ali je lik tipološki blizak proroku sa svitkom, po uzoru na prikaze Šimuna Bogoprimca koji je navijestio Isusa. Ikonografski tip starca proroka Vittoria razrađuje na malim bronzama evanđelista iz Berlina.¹⁵ Izrazitu fizionomijsku sličnost odaje lice sv. Antuna Opata iz kapele

Detalj lica sv. Tome iz Venecije

Grimani u crkvi San Sebastiano u Veneciji s naglašenim plasticitetom čela i efektima svjetla i sjene, koji i vremenski korespondira s trogirskom narudžbom. Naime, skulpture kapele Grimani datiraju se između 1558 i 1561. godine, na bazi imaju

¹⁵ *Ibid.*, sl. 504, 505.

Alessandro Vittoria, sv. Toma, Venecija,
Seminario Patriarcale

Alessandro Vittoria, sv. Zaharije, Venecija,
crkva S. Zaccaria

urezano ime sveca, za razliku od kasnijih radova gdje je samo kiparevo ime. Ipak se na rubu plašta sv. Antuna poput dekorativne trake čita majstorov autograf.¹⁶

¹⁶ L. FINOCCHI GHERSI, *op. cit.* (4), str. 142-153, sl. 100.

Identična impostacija lika je kod sv. Tome (prije 1566), nekad u crkvi S. Sepolcro u Veneciji, skulpturi koju je Vittoria izradio nekoliko godina nakon trogirskog Šimuna. Oblikovanje bogatog plašta i slaganje nabora kipar ponavlja na gipsanoj skulpturi sv. Petra s oltara Zane u S. Maria dei Frari krajem 60-ih i početkom 70-ih godina.¹⁷

Na sjeverozapadnom uglu zvonika je skulptura apostola Andrije (185 x 67 cm), starijeg brata Šimuna Petra, koji je na Kristov poziv postao jedan od prvih njegovih sljedbenika. Tijekom propovijedanja u Grčkoj bio je pribijen na križ. Izvijena figura pročelavog starca prikazana je u snažnom kontrapostu s iskorakom desne noge i zamahom čitava tijela udesno te glavom okrenutom u suprotnom smjeru. Dijelom razgoličenih leđa s lijevom rukom snažne muskulature pridržava plašt prebačen preko desnog ramena dok izbačenom desnicom pokazuje na središte nekog prizora. Ta je gesta rezultat naknadne rekonstrukcije budući da je ruka nedostajala s dijelom podlaktice. Draperija plašta na desnoj strani stvara spužolike forme i sjenovite trokutaste usjeke te se uz bedro spušta s mirnije oblikovanim naborima. Na desnom ramenu zamjećuje se kratki rukav jedne tanke košulje kao i rub izreza na vratu, a na tijelu ističe modelaciju i udubljenje na trbuhu. Jedini od apostola, Andrija, nema knjigu ni svitak, a pretpostavljamo da je pridržavao križ koji je atribut njegove mučeničke smrti kao i kip sv. Andrije izrađen za Scuola della Misericordia u Veneciji, poslije u zbirci Dal Zotto,¹⁸ ili skulptura sv. Andrije u niši kapele vile Barbaro u Maseru.¹⁹ Križ je vjerojatno slomljen zajedno s rukom koja ga je izvorno pridržavala. On je ujedno bio statičko uporište kao i kod drugih Vittorijinih kipova, s jakim kontrapostom poput ugaone figure roba-telamona, zapravo Merkura na grobnici Contarini u Padovi.²⁰ Po stavu i uravnoteženom rasporedu na tragu je Michelangelova Uskrslog Krista iz Santa Maria sopra Minerva. Nabore draperije kipar rješava u velikim lučnim potezima naglašavajući silovitost pokreta, a torzijom figura podsjeća na skulpturu sv. Marka iz kapele Grimani. Po fizionomijskom tipu s brkovima i dugom bradom raščlanjenom u pramenove najbliži je liku sv. Jeronima za Scuola di San Fantin (danas u crkvi San Giovanni e Paolo) iz oko 1584. i sv. Andriji iz Scuola della Misericordia. Polumjesečasti pramenovi kose iznad uha prelaze u oblike palmete, a kipar posebice pokazuje istančanost u obradi obrva i zjenica. Nažalost, sv. Andriji kao i skoro svim kipovima nedostaje nos, što narušava cjelovitost izraza pojedine fizionomije. Na bazi je sačuvana gornja polovina slova apostolova imena: ANDREAS.

Skulptura sv. Jakova mlađeg (187 x 57 cm) koja je bila na sjeveroistočnom uglu zvonika katedrale u najtežem je stanju. Zbog dugotrajne izloženosti atmosferskim promjenama istarski kamen je raspucao po površini stvorivši gustu mrežu površinskih pukotina, a lice je izgubilo izražajnost. Figura je koncipirana s naglašenim kontrapostom i torzijom, s izbačenim trbuhom i povučenim unatrag gornjim dijelom tijela. Plašt obavija trbuh poput pojasa s višestruko preklapljenim naborima te se preko leđa i lijevog ramena spušta dolje. Lijevom rukom pomiče

¹⁷ *La bellissima maniera ...*, Trento 1999, Th. Martin, kat. 68, str. 322-333; L. FINOCCHI GHERSI, *op. cit.* (4), str. 156-164, sl. 107.

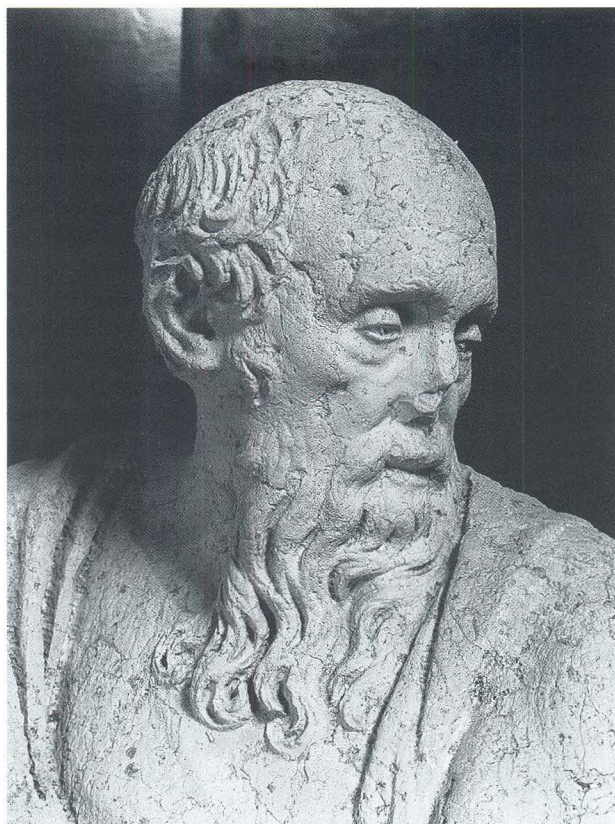
¹⁸ L. PLANISCIG, *op. cit.* (14), str. 464, sl. 479.

¹⁹ A. VENTURI, *op. cit.* (13), str. 103. sl. 76.

²⁰ L. FINOCCHI GHERSI, *op. cit.* (4), sl. 55.

Radionica Alessandra Vittorije, apostol Andrija,
zvonik trogirske katedrale

Detalj lica apostola Andrije

plašt i podiže haljinu slično liku sv. Zaharije iz istoimene venecijanske crkve, stvarajući napete lučne forme. Haljina je pripijena uz lijevo bedro i koljeno, a nabori se zgušnjavaju na sredini padajući s kanelirama niz nogu. Na bočnoj strani desne noge prepliću se iz dva smjera, a na lijevoj strani pojasa granaju se na dvije strane. Desnom rukom privija knjigu na prsima s pomalo nespretnom gestom. Dugi rukavi košulje pokrivaju snažne ruke, a dlanovi ruku su izuzetno široki i nerazrađeni. Gornji dio tijela je nerazvijen, s usađenim vratom i uskim ramenima te je skulptura kvalitetnija kada se pogled usmjeri na lijevu stranu tijela i profil glave. Kosa je začesljana s razdjelkom na sredini, s pramenovima koji padaju niz vrat, kao na liku sv. Ivana iz crkve S. Giorgio Maggiore u Veneciji, ili glavi Krista iz Brescije, a na desnoj strani se kosa, brada i vrat stapaju u jedno.²¹ Lijevo je uho oštećeno, a licu nedostaje nos, dok se male usne lagano osmjejuju podsjećajući na arhajske skulpture. Na bazi su ostaci slova IAC(O)BVS.

²¹ *La bellissima maniera ...*, Trento 1999, str. 29, sl. 15, str. 31, sl. 17.

Radionica Alessandra Vittorije, apostol Jakov Mladi,
zvonik trogirске katedrale

Skulpture su bile naručene od Alessandra Vittorije kako bi se u renesansnoj kapeli dopunio broj od dvanaest knezova, propovjednika Novog zavjeta. Manje od sto godina poslije, kada su četiri niše zamijenjene prozorima, mijenja se koncept kapele te se skulpture predviđene za interijer uskoro postavljaju vrh uglova zvonika. Nova postava kipova na visini od preko četrdeset metara komornoj skulpturi daje karakter eksterijerne pridonoseći izražajnosti jake torzije i dinamične geste kipova apostola. Zanimljivo je da je Alessandro Vittoria 1555. sklopio ugovor za narudžbu četiri skulpture anđela za zvonik katedrale u Veroni, od kojih je dovršio samo jednu. Sanmichelijev zvonik je već 1558. godine iznenada pao pa Vittoria nikad nije dovršio anđele.²² Stoga je i sekundarno korištenje trogirskih skulptura više od jednog stoljeća nakon narudžbe na tragu majstorova veroneškog koncepta.

Postavljanje skulptura u prazne niše trogirске kapele svakako je bio izazov za mladog Vittoriju koji je i u Veneciji ukrašavao postojeće arhitektonske strukture grobnica i kapela svojim kipovima. Zasad je neizvjesna nazočnost samog kipara u Trogiru, odnosno njegov osobni doživljaj renesansne kapele čiji je ikonografski program apostolskog zbora trebao dovršiti. Kipovi Andrije i Jakova su niži za 10 cm od Mateja i Šimuna. Teško je vjerovati da se radi o potenciranju skraćenja, odnosno da je kipar primijenivši znanje o perspektivi uklopio niže skulpture u krajnje niše kapele. Čini nam se sigurnije da je Vittoria upotrijebio neke već gotove kipove svojih suradnika iz venecijanskog ateliera poslavši ih za katedralu u dalekoj pokrajini. Na likovima apostola razlikuju se mlađa bezizražajna lica sa sanjivim pogledom iza poluspuštenih kapaka i smirene fizionomije sa snažnim čelima, naglašenim arkadama i pomalo opuštenim obrazima. Sveti Jakov je u najgorem stanju zbog velikih površinskih oštećenja i gubitka napetosti epiderme, ali je i loše statički koncipiran korištenjem dvostruke torzije figure.

Teško je govoriti o izvornom rasporedu kipova jer zasigurno Vittorijini kipovi nisu bili na mjestu današnjih prozora.²³ Renesansne figure apostola ispunjivale su četiri para nasuprotnih niša, a pretpostavljamo da su skulpture mletačkog kipara bile bliže velikom otvoru kapele prema katedrali. Međusobni odnosi i hijerarhija važnosti apostola u izvornom konceptu odredila je i njihov položaj. Prvaci apostola sv. Petar i sv. Pavao u neposrednoj su Kristovoj blizini, slijedi sv. Ivan Evanđelist i sučelice njemu apostol, prikazan kao starac, vjerojatno njegov brat sv. Jakov Stariji kojem u desnici nedostaje štapa (Venturi). Zajedno s Petrom i Ivanom bio je svjedok Preobraženja Kristova. Slijedi treći par, Filip i Duknovičev lik sv. Ivana, koji se među dvanaesticom neobjašnjivo javlja dva puta. Nakon Filipa na istočnom je zidu vjerojatno bio starac s dugom bradom, bez natpisa na postolju, kojega identificiramo s Judom Tadejem. U nizu slijedi sv. Jakov mlađi, Tadejev brat, koji se često javlja s Filipom u paru, a zajednički blagdan im je 1. svibnja, na dan posvete crkve Svetih apostola u Rimu. Pretpostavljamo da je u zadnjoj niši istočnog zida bio sv. Andrija, stariji brat sv. Petra i prvi pozvani apostol, koji nema

²² L. PUPPI, *Michele Sanmicheli architetto*, Roma 1986; M. LEITHE-JASPER, *op. cit.* (12), str. 25. 42; L. FINOCCHI GHERSI, *Alessandro Vittoria: Regesto*, U: "La bellissima maniera" ..., Trento 1999, str. 180.

²³ R. IVANČEVIĆ, *Trogirska kapela - Ikonološka analiza ranorenesansne kapele Sv. Ivana Ursinija u Trogiru (1468.)*: Rana renesansa u Trogiru, Split 1997, str. 130; I. FISKOVIĆ, "Nebeski Jeruzalem" u kapeli blaženog Ivana Trogirskog, "Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji" 32 (Prijateljstvo zbornik I), Split 1992, str. 516.

ni knjige ni svitka ali je, sudeći prema zaokretu tijela i položaju uzdignute desne ruke, pridržavao *crux decussata*, atribut svojega mučeništva i znak Kristova imena.

Na zapadnom zidu za Ivanom slijedi sv. Toma koji nije povjerovao u Kristovo Uskrsnuće pa se Krist ponovno ukazao učenicima govoreći Tomi: "Jer me vidiš vjeruješ. Blago onima koji će vjerovati, a da nisu vidjeli." (Iv 11,16) Za njim bi trebao biti sv. Matej, carinik, kojeg je Krist pozvao kao grešnika (Mt 9, 9). Posljednji je Šimun Kananac ili Zelot koji je s Tadejem djelovao u Siriji i Mezopotamiji, pa su ih često štovali zajedno. Jedini sv. Šimun nosi u rukama dugu traku, a sv. Filip svitak. Ostali apostoli pridržavaju zatvorenu knjigu, dok pisci poslanica poput Pavla i Ivana nose otvorene knjige.

Trogirska kapela je nakon prijenosa tijela sv. Ivana bila mjesto velike pobožnosti i utjecanja vjernika, a u crkvenim je krugovima svojim teološkim sadržajem i ikonografskim programom zasigurno snažno odjeknula postavši sakralno mjesto europskog značaja. Tome su pridonijele knjige o životu zaštitnika grada Trogira, poput one G. F. Loredana što je nastala na temelju rukopisne građe Dominika Andreisa i tiskana u Veneciji 1648. ili povjesničara Ivana Lučića o životu sv. Ivana Trogirskog i njegovim čudima objavljena u Rimu 1657. godine.²⁴

U riznici trogirске katedrale čuvaju se dvije srebrne skulpture koje prikazuju sv. Ivana Evanđelistu i sv. Marka Evanđelistu (vis. oko 60 cm). Na kružnoj drvenoj bazi aplicirani su simboli evanđelista i grbovi Kristofora Vidmana (1615-1660), kardinala naslova sv. Marka koji je stolovao u Palazzo Venezia, sjedištu mletačkog poslanstva u Rimu. Obitelj Widmann (Vidman), rodом iz Koruške, dolazi u Veneciju krajem 16. stoljeća te obogativši se trgovinom metalima stječe plemićku titulu. Kardinal je umro 1660. godine, a oporučno je figure ostavio trogirskoj katedrali za kapelu sv. Ivana kako bi krasile oltar okružen vrsnim skulpturama apostolskog zbora.²⁵ Ta donacija dopijeva u Trogir tijekom Kandijskog rata (1645-69) kada se grad suočava s novim opasnostima ali su u to vrijeme Vittorijini kipovi već uklonjeni iz kapele. Srebrne figure pokazuju snažan utjecaj Vittorijinih svetačkih likova serpentinasto zaokrenutih tijela i sa slikarski oblikovanim draperijama. Pretpostavljamo da su modeli za te male skulpture od srebrnog lima zasigurno rađeni po predlošcima Vittorijine monumentalne oltarske skulpture iz mletačkih crkava. Sv. Marko ima identičan stav kao sv. Šimun iz trogirске kapele odnosno sv. Toma iz Venecije, a prepoznatljivi motiv razmaknutog kažiprsta od srednjaka uočen je na Vittorijinim malih bronzama. Analiza impostacije i geste likova upućuju na uzore u likovima evanđelista i apostola s oltara Zane u S. Maria dei Frari ili skulpturama u nišama na unutrašnjoj strani glavnog pročelja crkve San Giorgio Maggiore. Alessandro Vittoria je 1557. godine izradio voštane modele za pet srebrnih figura, među kojima sv. Ivana Evanđelistu i četiri proroka, za Scuola di San Giovanni Evangelista u Veneciji, koje su netragom nestale.²⁶ Stoga ne

²⁴ M. KURELAC, *Ivan Lučić Lucius, otac hrvatske historiografije*, Zagreb 1994, str. 31.

²⁵ C. FISKOVIĆ, *op. cit.*, str. 22, 57; I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru II*, Split 1979, str. 1037.

²⁶ L. FINOCCHI GHERSI, *op. cit.* (21), str. 180. Francesco Cessi je davno iznio hipotezu da se u figurama sv. Petra i Pavla iz Rotterdama kriju nestale srebrne figure iz San Giovanni Evangelista, što je V. J. Avery odbacila na temelju ranijih izvora. Cf. F. CESSI, *Veneti alla Mostra dei Bronzetti Italiani del Rinascimento in Firenze*, "Arte Veneta", XVI, Venezia 1962, str. 231; V. J. AVERY, *op. cit.* (5), str. 10 [178].

Srebrne figure sv. Marka i sv. Ivana, Riznica trogirске katedrale

želimo ovdje poticati smjele spekulacije o tim srebrnim figurama već analizirati moguće uzore za trogirsku donaciju. Ipak radi se samo o dva lika Evangelista, najrodnija oltarskim kipovima nastalim od kraja 50-ih do sredine 70-ih godina cinquecenta u Veneciji. Neizvjesno jesu li u istoj tehnici izrađeni sv. Matej i sv. Luka. Poznate su dvije serije apostola atribuirane Vittoriji, ali obje pripadaju maloj plastici s kraja 16. st., brončane figure iz Kaiser Friedrich-Museuma u Berlinu i modeli u terakoti iz čikaškog The Art Institute.²⁷

Nepoznatom se Vittorijinom epigonu pripisuje i izuzetno kvalitetno srebrno poprsje - moćnik sv. Siksta iz riznice zadarske katedrale, koji na ovalnom medaljonu ima urezanu godinu 1596. Izrađeno je prema predlošku lica sv. Tome iz crkve S. Sepolcro odnosno portreta prokuratora Tommasa Rangonea. Cf. Sjaj zadarskih riznica, Zagreb 1990. (katalog izložbe), kat. 259.

²⁷ L. PLANISCIG, *op. cit.* (14), str. 478-479.

Alessandro Vittoria, sv. Ivan, Venecija,
crkva S. Giorgio Maggiore

Budući da je grb Vidmana povezan s orlom odnosno lavom te zajedno apliciran na drveno postolje, vjerujemo da se radi o dodatku izrađenom uz zavjetni dar kapeli u dalekoj pokrajini. Same figure su vjerojatno pripadale bogatoj zbirci umjetnina obitelji Vidman kojom je i Sansovino bio zadržan. Kardinal Vidman bio je komendatar trogirskog cenobija sv. Ivana Krstitelja, nekad benediktinske

opacije, te je ubirao prihode s njenog bogatog posjeda.²⁸ Za vrijeme njegove službe u Rimu 1657. godine izlazi iz tiska *Vita B. Ioannis confessoris episcopi Traguriensis et eius miracula*, djelo povjesničara Ivana Lučića, što je mogao biti dodatni poticaj za donaciju trogirskoj katedrali.²⁹ Iako kapeli dariva samo dva Evandelista, Marka i Ivana, odabir tih svetaca zaštitnika vođen je osobnim motivima u času njegove posljednje volje. Sv. Marko je njegov titular u Rimu kada u crkvenoj hijerarhiji dosiže kardinalsku čast, a sv. Ivan zaštitnik njegova oca Ivana. Vjerujemo da su trogirске srebrne figure zlatarske izradbe nastale u maniri Vittorijine radionice tijekom 17. stoljeća. Ipak nismo mogli potvrditi neku od mletačkih radionica jer na srebrnom oklopu figura nema tragova puncu. S obzirom na dugu obiteljsku tradiciju u obradi metala te privilegije za kovanje vlastita novca koju su Vidmanima Habzburzi dali u Koruškoj, vjerojatno su grbovi s trogirskih skulptura produkti austrijske ili rimske kovnice. Naime povlasticom se koristio jedino kardinal te je izrađivao medalje sa svojim portretom i kardinalskim šeširom nad obiteljskim grbom.³⁰

Kratkom digresijom o Vidmanovoj donaciji željeli smo istaknuti snažan utjecaj monumentalne skulpture Alessandra Vittorije na malu plastiku obrađenu iskucavanjem, odnosno na stil i modelaciju srebrnih zavjetnih figura za kapelu sv. Ivana. Evangelisti od srebra davno su pohranjeni u riznici pa kao i manirističke skulpture apostola uklonjeni iz kapele. Iako su skulpture iz produkcije Vittorije i njegovih suradnika ispunile ambiciju trogirskih naručitelja, nisu zadovoljile senzibilitet sredine. Narušivši renesansni sklad trogirске kapele, skulpture apostola su nakon više od sto godina prenesene na vrh zvonika katedrale gdje su u baroknoj reinterpetaciji ostvarile monumentalni scenski prizor i pronašle idealan prostor za novi dinamični dijalog.

²⁸ D. FARLATI, *Illyrici sacri*, Tomus quartus, Venetiis, MDCCLXIX, str. 429-430; I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split 1964; str. 272. Usp. V. DE CELIO-CEGA, *La Chiesa di Traù*, Spalato 1855, str. 44, 51. Autor spominje dvije srebrne statue sv. Marka Evangelistu i sv. Ivana Ursinija, umjesto sv. Ivana Evangelistu. Posljednja se pogreška prenosi u nekim recentnim radovima.

²⁹ M. KURELAC, *op. cit.* (24).

³⁰ E. S. RÖSCH WIDMANN, *I Widmann. Le vicende di una famiglia veneziana dal Cinquecento all'Ottocento*, Centro Tedesco di Studi Veneziani, Quaderni 15, Venezia 1980, str. 10-12, 25. Zahvaljujem na ljubaznoj pomoći prof. Antoniju Foscariju.

LE STATUE DI ALESSANDRO VITTORIA PER LA CATTEDRALE DI TRAU

Vanja Kovačić

La chiesa traurina cui era preposto il vescovo Cristoforo Nigris de Balistis, dopo più di settantanni promosse il completamento del grande progetto rinascimentale della cappella nella cattedrale, più tardi consacrata a S. Giovanni, vescovo traurino dell'XI sec. Nell'anno 1559 l'operario della cattedrale di S. Lorenzo, Ivan Vitturi, acquistò a Venezia nella bottega dello scultore Alessandro Vittoria quattro statue, completando così le figure di apostoli nelle nicchie. Già Giorgio Vasari scrivendo nel 1568 dello scultore veneziano Alessandro Vittoria riportò l'importante notizia che lo scultore aveva inviato in Dalmazia statue alte cinque piedi. Finora, tuttavia non è stato trovato il contratto per le sculture della cattedrale traurina, né nell'archivio privato dello scultore, che si trova presso l'Archivio di Stato di Venezia (ASV, *Monastero di San Zaccharia*, "Commissaria Vittoria"), né nell'Archivio del capitolo a Trogir (Traù).

Le statue del Vittoria nel XVII secolo, in coincidenza con l'apertura di nuove finestre, furono tolte dalla cappella e come santi intercessori furono spostate durante il restauro del campanile agli angoli dell'attico ai piedi della terminazione a piramide. Sebbene abbiano già scritto in merito Cvito Fisković e Krno Prijatelj, a causa dell'altezza e dell'inaccessibilità della collocazione non è mai stato possibile analizzare in maniera particolareggiata le statue, e soltanto al tempo dei restauri al campanile negli anni 2000-2001, quando si sono potute osservare le sculture da vicino, sono stati scoperti i nomi dei santi parzialmente conservatisi nella parte inferiore delle basi. Nel corso dei restauri al campanile tutte e quattro le sculture sono state smontate e sostituite da copie, e gli originali sono ora esposti nella Pinacoteca della chiesa di S. Giovanni Battista.

Nel 1644 nella cappella traurina fu collocato il nuovo altare e l'interno venne rimaneggiato secondo il gusto barocco con un pavimento policromo e aprendo due finestre su ciascuna parete laterale. Questa reinterpretazione nella regolazione del flusso della luce diurna portò necessariamente alla rimozione delle quattro statue del Vittoria che per la loro espressiva gestualità non potevano sicuramente armonizzare con la classica monumentalità delle statue rinascimentali. La trasformazione dell'interno della cappella e l'eliminazione delle statue manieristiche avvenne mentre era vescovo Pace Giordano, nativo di Vicenza.

Le quattro statue completavano iconograficamente la serie di apostoli della cappella rinascimentale e sul campanile erano collocate come segue: S. Matteo a sud-est, S. Simone Zelota nell'angolo sud-ovest, S. Andrea a nord-ovest e S. Giacomo il Giovane a nord-est del campanile. Sulla base ovale sta il nome dei santi a caratteri capitali classici invece dell'autografo del Vittoria, ma le iscrizioni furono in gran parte danneggiate o parzialmente distrutte nel trasferire le statue in cima all'ultimo piano del campanile.

La figura slanciata e magra in leggero contrapposto rappresenta S. Matteo con i caratteri fisionomici di vecchio calvo con i baffi. S. Matteo è, inoltre, l'unica delle statue traurine con il lungo naso aquilino intatto, che ritroviamo anche sulle figure mitologiche di vecchi modellate dal Vittoria per gli stucchi delle scale della Marciana ultimate intorno al 1560, come anche sulla statua centrale di S. Antonio dell'altare di Montefeltro. Sulla base ovale dalla semplice profilatura vi sono i resti

del nome del santo: MATHEVS. Durante lo smontaggio della statua tra la sua base e la cornice dell'attico del campanile è stata ritrovata una moneta romana coniata al tempo di Costanzo Cloro alla fine del III sec.

Tra le figure di apostoli del campanile della cattedrale spicca soprattutto la figura imponente di S. Simone Zelota. È rappresentato come un vecchio dalla barba lunga alla maniera di numerose statue del Vittoria come sono le sculture di S. Girolamo di S. Maria dei Frari e la statua di S. Zaccaria, versione speculare di S. Simone, sulla facciata della chiesa omonima. Sulla base della statua nella parte inferiore si legge l'iscrizione: SIMON. Pur essendo il braccio destro piuttosto danneggiato, il sinistro è sapientemente modellato con le dita allargate e le vene turgide. Un'accentuata somiglianza fisionomica con S. Simone Zelota rivela il volto di S. Antonio Abate della cappella Grimani nella chiesa di San Sebastiano a Venezia con la forte plasticità della fronte e gli effetti di luce ed ombra, e anche cronologicamente corrisponde con l'opera ordinata per Traù.

All'angolo nord-ovest del campanile è la scultura dell'apostolo Andrea, fratello maggiore di Simon Pietro. Per posa ed equilibrio compositivo reca l'impronta del Cristo Risorto di Michelangelo di Santa Maria sopra Minerva. Lo scultore modella le pieghe del drappeggio a larghi tratti arcuati sottolineando l'energia del movimento, e con torsione la figura ricorda la scultura di S. Marco nella cappella Grimani. Come tipo fisionomico con i baffi e la lunga barba a ciocche è vicinissima alla figura di S. Girolamo per la Scuola di San Fantin (oggi chiesa di San Giovanni e Paolo), databile al 1584 circa, e di S. Andrea della Scuola della Misericordia. Sulla base è conservata la metà superiore delle lettere del nome dell'apostolo: ANDREAS.

La scultura di S. Giacomo il Giovane, che era nell'angolo nord-est del campanile della cattedrale, è quella in peggiore stato di conservazione. La figura è concepita con contrapposto e torsione accentuati, con il ventre prominente e la parte superiore del corpo ritratta all'indietro. I capelli hanno la scriminatura in mezzo e le ciocche che cadono sul collo, come sulla figura di S. Giovanni della chiesa di S. Giorgio Maggiore a Venezia, o la testa del Cristo di Brescia, mentre sul lato destro i capelli, la barba e il collo diventano tutt'uno. L'orecchio sinistro è danneggiato, e il volto è privo del naso, mentre le piccole labbra si atteggiano appena a un sorriso che ricorda le sculture arcaiche. Sulla base sono i resti delle lettere dell'iscrizione: IAC(O)BVS.

Meno di centanni dopo l'acquisto delle statue fu cambiata la concezione della cappella e le sculture previste per l'interno, nel 1669, furono probabilmente collocate agli angoli del campanile nel corso del suo restauro. La nuova collocazione delle statue a un'altezza di oltre quaranta metri diede alle sculture "da camera" il carattere di sculture da esterno, accentuando l'espressività della forte torsione e della dinamicità gestuale delle statue degli apostoli. È interessante notare che Alessandro Vittoria, nel 1555, aveva firmato un contratto per quattro sculture di angeli per il campanile della cattedrale di Verona, delle quali ne portò a termine solo una. Il campanile del Sanmicheli era già inaspettatamente crollato nel 1558 e il Vittoria non finì mai i suoi angeli. Per questo anche l'utilizzazione secondaria delle sculture traurine dopo più di un secolo dalla commissione seguiva la concezione veronese del maestro.

Per ora è incerta la presenza dello scultore a Traù, se avesse visto di persona la cappella rinascimentale di cui doveva portare a termine il programma icono-

grafico con il gruppo degli apostoli. Ci pare più probabile che il Vittoria si servisse di statue già pronte dei suoi assistenti nella bottega veneziana inviandole per la cattedrale nella lontana regione.

La cattedrale di Traù soprattutto la vecchia cappella di S. Giovanni era un luogo di grande devozione, preghiera e voti dei fedeli. Negli ambienti ecclesiastici contribuirono a ciò le biografie del santo protettore traurino come quella di G. F. Loredan, scritta sulla base della documentazione manoscritta di Dominik Andreis e stampata a Venezia nel 1648, e quella di Iván Lučić sulla vita di S. Giovanni da Traù e i suoi miracoli, pubblicata a Roma nel 1657.

Nel Tesoro della cattedrale traurina si custodiscono due sculture argentee che rappresentano S. Giovanni Evangelista e S. Marco Evangelista (alt. ca. 60 cm). Sulla base circolare lignea sono applicati i simboli degli Evangelisti e gli stemmi di Cristoforo Vidman (1615-1660), cardinale con il titolo di S. Marco che risiedeva nel Palazzo Venezia a Roma. Il cardinale Vidman era commendatario del cenobio traurino di S. Giovanni Battista, un tempo abbazia benedettina, e riscuoteva le rendite della sua ricca proprietà. Morì nel 1660, e lasciò le figure in testamento alla cattedrale di Traù destinandole alla cappella di S. Giovanni. Le figure in argento rivelano la forte influenza delle figure di santi del Vittoria dai corpi in torsione e dal pittorico modellato dei drappaggi. Riteniamo che i modelli di queste piccole sculture in lamina d'argento siano stati fatti secondo i prototipi della monumentale scultura d'altare del Vittoria per le chiese veneziane. Si tratta, in fondo, soltanto di due figure di Evangelisti, molto simili alle sculture d'altare create dalla fine degli anni '50 alla metà degli anni '70 del Cinquecento a Venezia. Siamo convinti che le figure traurine in argento siano opere di oreficeria del XVII secolo, imitanti la maniera della bottega del Vittoria. Non abbiamo potuto accertare la bottega non essendovi tracce di punzonatura sul rivestimento argenteo delle figure.

Con questa breve digressione sulla donazione del Vidman abbiamo voluto evidenziare la forte influenza della scultura monumentale del Vittoria sulle piccole opere plastiche. Gli Evangelisti in argento sono stati da tempo riposti nel Tesoro e rimossi dalla cappella di S. Giovanni come le sculture manieristiche degli Apostoli. Sebbene le sculture del Vittoria e dei suoi collaboratori avessero soddisfatto le ambizioni dei committenti, non rispondevano però alla sensibilità dell'ambiente traurino. Turbando l'armonia rinascimentale della cappella traurina, le sculture degli Apostoli nella seconda metà del XVII sec. furono trasferite in cima al campanile della cattedrale, dove la reinterpretazione barocca ne valorizza la scenografica monumentalità.